

Kapsayıcı Eğitimde Değerlilik Algısını Yükselterek Sosyal Uyum Sağlama

V. Özel¹, N. Akman², S. Erol³, E. Demirci⁴

Öz

Kapsayıcı yoluyla eğitim uygulamaları; özel eğitime ihtiyacı olan öğrencilerin, genel eğitim ortamlarındaki eğitim-öğretim sürecine, gerekli destek ve düzenlemelerin yapılarak dâhil edilmesi anlamında kullanılmaktadır. Özel gereksinimli öğrencilerin kendilerini sınıf ortamında değerli hissetmeleri, eğitim öğretim sürecindeki başarılarını etkilemektedir. Sınıfta ortamında değerli hissedilen öğrenci daha kolay sosyalleşebilir, derslere daha fazla odaklanabilir ve tecrübelerini daha kolay paylaşabilir. Öğrencilerin ilgi, ihtiyaç ve güçlü yönlerine göre sportif/sanatsal faaliyetlere yönlendirilmeleri ve bu tecrübelerini sınıf arkadaşlarıyla paylaşmalarının onların değerlilik algısını yükselteceği ve sosyal uyumun düşünülmesinden bu çalışmaya ihtiyaç duyulmuştur. Araştırmanın amacı öğrencilerin sportif/sanatsal faaliyetlere katılmalarının onların sosyal uyumlarını ne yönde etkilediğini ortaya koymaktır. Bu çalışmada öntest-sontestli tek denekli yarı deneysel araştırma yöntemi kullanılacaktır. Araştırmanın denekleri 2022-2023 eğitim öğretim yılında Mersin Mezitli ilçesi Ahmet Hocaoğlu İlkokul'nda eğitimine devam eden özel gereksinimli öğrencilerinden; akran zorbalığında zorba rolünde olan ve/veya sosyal uyum problemleri ile sınıf öğretmenleri tarafından rehberlik servisine yönlendirilen 8 öğrenciden oluşmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kapsayıcı, özel gereksinimli öğrenciler, ilkokul, değerlilik algısı, sosyal uyum

Social Cohesion by Raising the Perception of Value in Inclusive Education

Abstract

Educational practices through inclusive; It is used to mean that the students who need special education are included in the education-teaching process in general education environments by making the necessary support and arrangements. The fact that students with special needs feel valued in the classroom environment affects their success in the education process. Students who feel valued in the classroom can socialize more easily, focus more on lessons and share their experiences more easily. This study was needed because it is thought that directing students to sports/artistic activities according to their interests, needs and strengths and sharing these experiences with their classmates will increase their perception of valence and social cohesion. The main purpose of the research is to reveal how the participation of students in sports/artistic activities affects their social adaptation. In this study, a single-subject quasi-experimental research method with pretest-posttest was

¹ Sorumlu Yazar: Müdür Yardımcısı Volkan ÖZEL – ORCID: 0000-0002-2332-6447 - Ahmet Hocaoğlu Ortaokulu, Mersin/Türkiye, e-mail: volkanoz166@gmail.com

² Müdür Yardımcısı Nurşin AKMAN - ORCID: 0000-0001-8856-2582- Ahmet Hocaoğlu İlkokulu, Mersin/Türkiye, e-mail: nursinakman@hotmail.com

³ Okul Müdürü Salman EROL - ORCID: 0000-0002-6728-172X- Ahmet Hocaoğlu İlkokulu Mersin/Türkiye, e-mail: serol27@hotmail.com

⁴ Okul Müdürü, Elif DEMİRCİ - ORCID: 0000-0002-5997-9159- Abdulkadir İmral Kızılay Anaokulu, e-mail: helen_akman@hotmail.com

used. The subjects of the research are students with special needs who continue their education at Ahmet Hocaoglu Primary School in Mersin Mezitli district in the 2022-2023 academic year; It consists of 8 students who are in the role of bully in peer bullying and/or who are referred to the guidance service by their classroom teachers because they have social adaptation problems.

Keywords: Integration, students with special needs, primary school, perception of worthiness, social cohesion

Makale Geçmişi	Geliş: 26.12.2022	Kabul:30.12.2022	Yayın:31.12.2022
Makale Türü	Araştırma Makalesi		
Önerilen Atf	Akman, N., Özel, V., Erol, S. & Demirci, E. (2022). Kapsayıcı Eğitimde Değerlilik Algısını Yükselterek Sosyal Uyum Sağlama. <i>Uluslararası Sosyal Bilimlerde Mükemmellik Arayışı Dergisi (USMAD)</i> , 1 (2), ss. 55-62.		

Giriş

Özel gereksinimli öğrencilerin eğitim gereksinimlerinin belirlenmesi, belirlenen gereksinimlerine uygun eğitim ortamlarının ve hizmetlerinin sunulması, onların toplumda bağımsız ve üretken bireyler olarak yer almalarına önemli katkılar sağlamaktadır. Eğitim sistemi normal gelişim gösteren öğrenciler ve birçok farklılıklara sahip bireylerden oluşmaktadır. Okul ortamı, öğrencilerin bireysel farklılıklarına göre eğitim ortamlarından yararlanmada herhangi bir engel oluşturmayabilir. Ama öğrencilerin herhangi bir alanda (görme, işitme, öğrenme gibi) yetersizlikleri normal eğitim ortamlarından yararlanmalarına engel olabilmektedir (Eripek, 1992). Bu yetersizlikteki özel gereksinimli öğrenciler için farklı eğitsel düzenlemelere gereksinim duyulmaktadır. Özel gereksinimli bireyler için hazırlanan eğitim programlarında kapsayıcı, kaynaştırma, bütünleştirme eğitimi vb. gibi pek çok yöntem ve teknik kullanılmaktadır (Kızılaslan, 2021). Bu yöntemlerden, kapsayıcı eğitim, tüm öğrencilerin kendilerine değer verildiğini, saygı duyulduğunu ve desteklendiğini hissettiği bir ortam yaratmayı içerir. Bu, özel ihtiyaçları olan öğrencilere konaklama ve destek sağlamanın yanı sıra farklı geçmişlere sahip öğrenciler için bir kabul ve anlayış atmosferi yaratmayı içerir. Öğrenciler dahil olduklarını hissettiklerinde, öğrenimlerine katılma, aidiyet hissetme ve akranlarıyla olumlu ilişkiler geliştirme olasılıkları daha yüksektir (İhtiyaroğlu, 2014).

Öğrenciler arasında değerlilik algısını artırmanın bir yolu, olumlu pekiştirmenin kullanılmasıdır. Bu yaklaşım, yalnızca olumsuz davranışları düzeltmeye odaklanmak yerine, olumlu davranış ve tutumları vurgulamanın ve güçlendirmenin önemini vurgular. Öğrencileri güçlü yönleri ve başarıları için tanıyarak ve ödüllendirerek, kendilerine değer verildiğini ve takdir edildiğini hissetmeleri daha olasıdır, bu da benlik saygısı ve öz değerinde bir artışa yol açar (Kabalcı, 2008).

Sosyal uyum, bir topluluk veya toplum içindeki birlik ve aidiyet duygusunu ifade eder. Genellikle, geçmişleri veya yetenekleri ne olursa olsun tüm bireylerin dahil edilmesine öncelik veren kapsayıcı eğitim yoluyla elde edilir. Bu tür bir eğitim, öğrenciler arasında değerlilik algısının artmasında hayati bir rol oynayabilir ve böylece sosyal uyumu teşvik edebilir (Özmen, 2013).

Küçük yaştaki çocukların diğer çocuklara engel, fiziksel özellik vb. özelliklerinden ötürü akran zorbalığı uygulama eğilimi olduğundan; özel gereksinimli öğrencilerin sosyal uyumunun sağlanması için etkin bir çaba sarf etmek gerekmektedir. Sosyal uyum; toplum içerisinde yaşayan normal gelişim gösteren veya özel gereksinimi olan bireylerin tamamının içinde yaşadıkları toplumun bir parçası olmalarının sağlanabilmesi anlamına gelir.

Sınıf öğretmenleri ve rehber öğretmenler sınıf içindeki sosyal dinamiği ölçmek için pek çok yöntem kullanırlar. Bunlardan biri de sosyometri testi uygulayarak sonuçların sosyogram haline getirilmesidir. Sosyometri, sınıf gibi bir grup ortamında sosyal uyumu ölçmek için kullanılan bir

tekniktir. Grup içindeki bireyler arasındaki etkileşim ve ilişkilerin kalıplarını tanımlamayı içerir. Bu bilgi, izolasyon veya dışlanma kalıplarının yanı sıra grup içindeki güçlü ve destek alanlarını tespit etmek için kullanılabilir (Coşkun, 2013).

Sosyometriyi sınıfta kullanmanın bir yolu, grup üyeleri arasındaki ilişkilerin görsel bir temsili olan sosyogramdır (Coşkun, 2013). Bu, öğrencilerden farklı etkinlikler veya görevler için tercih ettikleri grup üyelerini belirtmelerinin istendiği bir anket yoluyla yapılabilir. Anket sonuçları daha sonra öğrenciler arasındaki etkileşim ve bağlantı modellerini gösterecek bir sosyogram oluşturmak için kullanılabilir. Bir sosyogram, bir grup veya organizasyon içindeki ilişkilerin ve etkileşimlerin görsel bir temsildir (Şirin, 1993). Bir grubun dinamiklerini anlamak ve olası sorunları veya çatışmaları belirlemek için yararlı bir araçtır. Sosyogram oluşturma ve yorumlama adımları şunlardır:

- Veri toplayın: Grup içindeki ilişkiler ve etkileşimler hakkında bilgi toplayın. Bu, gözlemler, görüşmeler veya anketler yoluyla yapılabilir.
- Sosyogramı oluşturun: İlişkilerin ve etkileşimlerin görsel bir temsili oluşturmak için verileri kullanın. Bu, yazılım kullanılarak veya elle yapılabilir. Bir sosyogramda, her birey bir nokta (veya düğüm) ile temsil edilir ve bireyler arasındaki ilişkiler çizgiler (veya kenarlar) ile temsil edilir.
- Sosyogramı analiz edin: İlişkiler ve etkileşimlerdeki kalıpları ve eğilimleri arayın. Örneğin, bazı kişilerin grubun merkezinde olduğunu ve birçok bağlantısı olduğunu, diğerlerinin ise çevrede olduğunu ve daha az bağlantıya sahip olduğunu fark edebilirsiniz.
- Sosyogramı yorumlayın: Grubun dinamikleri hakkında sonuçlar çıkarmak için analizde tanımlanan kalıpları ve eğilimleri kullanın. Örneğin, merkezi bir lideri ve çok sayıda takipçisi olan bir grup hiyerarşik bir yapıya işaret edebilirken, birbirine eşit derecede bağlı birçok kişiden oluşan bir grup daha eşitlikçi bir yapıya işaret edebilir.
- Sonuçları iletin: Analizinizin sonuçlarını gruba veya kuruluşa iletin ve iyileştirme için önerilerde bulunun.

Sosyogramların, konuyla ilgili son sözü değil, bir grubun dinamiklerini anlamaya yardımcı olan bir araç olduğunu akılda tutmak önemlidir. Üyelerin kültürel, tarihi ve kişisel özellikleri gibi diğer faktörleri de göz önünde bulundurmamak ve grup veya organizasyon hakkında daha eksiksiz bir anlayış elde etmek için diğer araştırma metodolojilerini kullanmak esastır. Sınıf ortamında değerli hissetmeyen öğrenciler çoğu zaman akran zorbalığı gibi sosyal uyumsuzluktan kaynaklanan problemler yaşamaktadır (Sezen ve Murat, 2018). Bu çalışmanın amacı bütünleştirilme yoluyla eğitim öğretime devam eden özel gereksinimli öğrencilerin sınıf içindeki sosyal uyum ve tercih edilme düzeylerini arttırmaktır. Bu çalışmaya eğitimcilerin, sosyal uyumu ve kapsayıcılığı teşvik etmek ve sınıf içi sosyal uyumun sağlanması konusunda ipucu vermek konusunda farklı bir bakış açısı sunmak için ihtiyaç duyulmuştur. Ayrıca sınıflarda yaşanan zorbalık olaylarında zorba rolündeki öğrenciyi doğru yönlendirmek, takibini yapmak ve sınıfta kabul edilmesini sağlamanın öğrenci üzerindeki etkilerini görmek üzere tasarlanmıştır. Bu çalışmanın amacı da öğrencilerin sportif/sanatsal faaliyetlere katılmalarının onların sosyal uyumlarını ne yönde etkilediğini ortaya koymaktır.

Yöntem

Araştırmada öntest-sontestli tek denekli yarı deneysel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın denekleri 2022-2023 eğitim öğretim yılında Mersin Mezitli ilçesi Ahmet Hocoğlu İlkokul'unda eğitimine devam eden özel gereksinimli öğrencilerinden; akran zorbalığında zorba rolünde olan ve/veya sosyal uyum problemleri nedeni ile sınıf öğretmenleri tarafından rehberlik servisine yönlendirilen 8 öğrenciden oluşmaktadır. Durum çalışmalarında araştırılan olgunun bütüncül bir şekilde ortaya konulabilmesi adına çoklu veri toplama araçlarından faydalanılması önerilmektedir (Yin, 2014). Bu doğrultuda, öğrenciler arası sosyal ilişkileri ortaya koyabilmek adına sosyometri

aracından faydalanılmıştır. Öğretmenlerin sınıflarında bulunan sosyal uyum yaşayan ve/veya zorba öğrenciler arasındaki sosyal ilişkiye yönelik farkındalıklarını keşfetmek için ise sınıf ve branş öğretmenlerinden gözlemlerinden faydalanılmıştır. Dolayısıyla, sosyometri aracıyla betimlenen durum, gözlemler ile öğretmenlerin gözünden derinlemesine incelenmiştir. Daha sonra öntest- sontest olarak uygulanan sosyometrinin sonuçları karşılaştırılarak yorumlanmış, anektodlar incelenmiş ve özel gereksinimli öğrencilerin sportif/sanatsal faaliyetlere katılmalarının onların sosyal uyumlarını pozitif yönde etkilediği belirlenmiştir. Çalışmaya dâhil olan bütün öğrencilerin hem tercih etme hem de tercih edilme sayılarında artış tespit edilmiştir.

Araştırmada deneklerin bulunduğu sınıflara sosyometri testi uygulanmış ve bu öğrencilerin diğer öğrenciler tarafından tercih edilme durumları ile ilgili sosyogramlar oluşturulmuştur. İşlem basamakları aşağıdaki gibidir;

- Deneklerin rehberlik servisine yönlendirilmesi ile eş zamanlı olarak sınıfta sosyometri uygulaması yapılması ve sosyogram oluşturulması(öntest).
- Öğretmenin deneği gözlemlemesi ve ilgi alanını keşfetmesi (spor, sanat, bilişim vb.)
- Sınıfta kurs öğretmenlerince yetenek taraması yapılması. Yapılan taramada deneklerin çok başarılı olduğu ve kursa katılmaları gerektiği bütün öğrencilerin duyacağı şekilde ilan edilmesi,
- Kursu en az 2 ay devamın sağlanması.
- Deneklerin kurstaki çalışmalarını sınıf arkadaşlarına öğretmesi/sunması
- Kursun sonunda öğretmen tarafından sosyometri uygulamasının yapılması ve sosyogram oluşturulması (sontest).
- İki sosyogram arasındaki farkın tespit edilmesi ve öğretmen gözlemleri ile birlikte araştırmacılar tarafından yorumlanması.

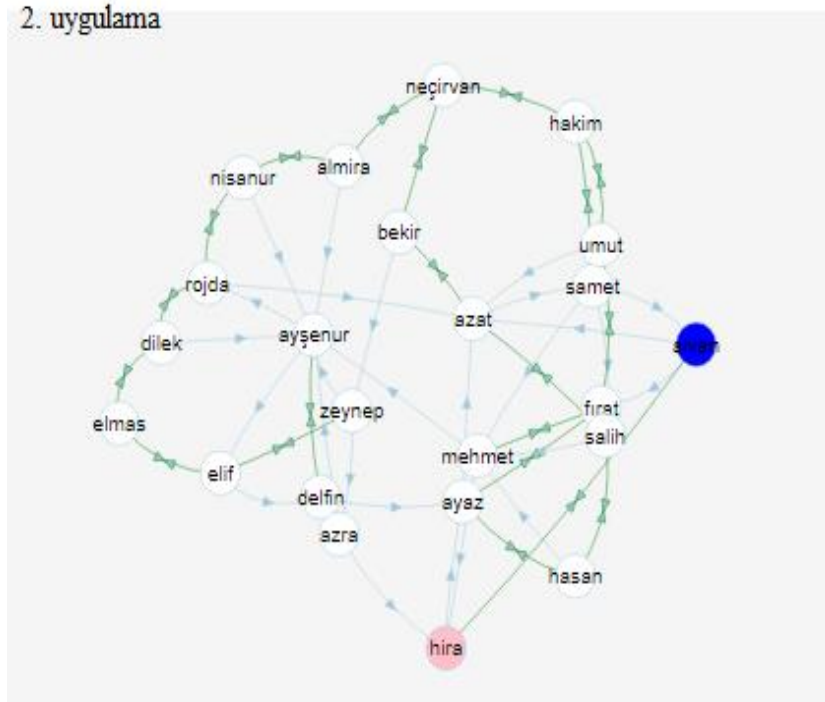
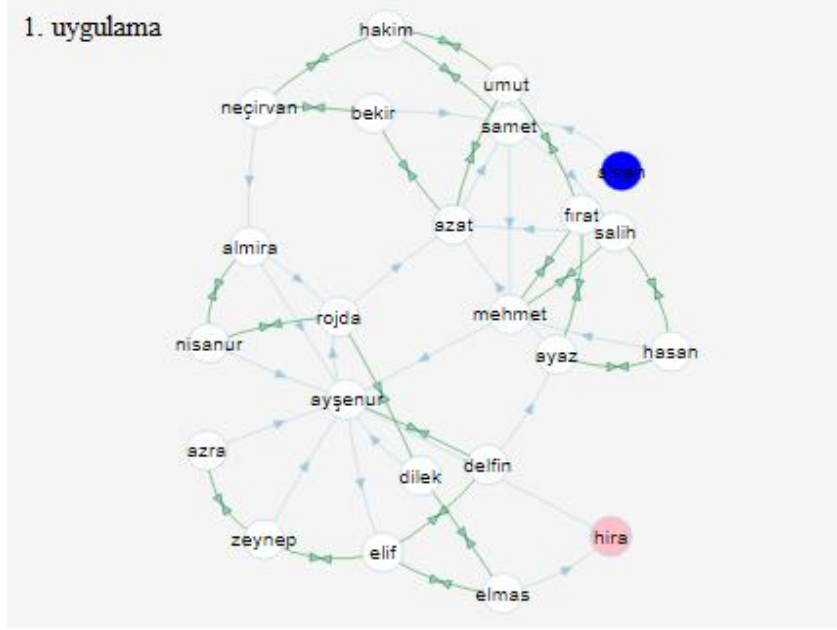
Sosyometri aracından toplanan veriler sonrasında öğrenciler arasındaki ilişkileri daha net görmek amacıyla sosyogramlar oluşturulmuştur. Her sınıf için öntest-sontest sonuçları için ayrı olmak üzere 10 sosyogram oluşturulmuştur. Gözlemlerden elde edilen verilerin analizinde nitel veri analizi tekniklerinden içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda kodlar, kategoriler ve temalar belirlenmiştir. Toplanan veriler alanında uzman üç farklı kodlayıcı tarafından bağımsız olarak kodlanmıştır. Kodlamalar sonrasında elde edilen temalar, kategoriler ve kodlar araştırmacılar tarafından değerlendirilmiştir. Güvenlik düzeyi (güvenirlik = görüş birliği/görüş birliği + görüş ayrılığı) %85 olarak belirlenmiş olup tartışmalar sonunda temalar, kategoriler ve kodlar için görüş birliğine varılmıştır. Ayrıca buna ilave olarak araştırmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla veri toplama ve analiz süreci detaylı olarak aktarılmış, bulgular yorum katılmadan sunulmuştur. Araştırmanın geçerliliğini sağlamak amacıyla da araştırmacı çeşitlemesi kullanılmıştır. Bu çalışmada da verilerin toplanması, analizi ve yorumlamasında dört araştırmacı yer almıştır

Bulgular

Araştırmaya katılan 8 öğrencinin; sınıflarında iki farklı zamanda oluşturulan sosyogramlardaki tercih edilme puanları karşılaştırılmış ve aşağıdaki bulgulara ulaşılmıştır (Görsel 1).

Görsel 1.

Sosyometri sonuçlarından elde edilen sosyogramlar. (Öğrenci isimleri KVKK gereği değiştirilmiştir)

Görsel 1’de de görüldüğü gibi araştırmaya katılan 8 öğrenci sınıf sosyogramında daha fazla tercih edilmiştir.

Buna göre;

- 2'si %10-25 arası
- 3'ü %26-35 arası
- 3'ü %36-45 arası daha fazla tercih edilmiştir

Ayrıca deneklerin tercih ettikleri kişi sayısında da artışlar gözlenmiştir. Bunun dışında öğretmen gözlemleri;

- Bu öğrencilerin sınıf içinde ders katılımının arttığını,
- Ders aralarında arkadaşlarıyla daha fazla oyun oynadığını,
- Diğer öğrencilerin bu çocuklara destek vermek için daha özverili olduklarını göstermiştir.

Öğrencilerin engellerinden dolayı akranları tarafından dışlandıkları ve sosyal uyumda zorluk çektikleri sınıf ortamında; yetenekli oldukları bir alana yönlendirilmeleri ve bu başarılarını arkadaşlarıyla paylaşmaları onların daha fazla tercih edilen bireyler olmalarını sağlamıştır. Ayrıca sınıf içinde yeni ilişkiler kurmalarını sağlayarak kendilerinin de tercih ettikleri kişi sayısının artmasını sağlamıştır. "The Benefits of Inclusive Education for Social Cohesion" (Smith, 2019) adlı çalışma, sınıfta değerli hissetmenin, sosyal uyum üzerinde çok sayıda olumlu etkiye sahip olduğunu bulmuştur. "The Importance of Perceptions of Worthiness in Inclusive Education " (Koch, 2020) adlı bir diğer araştırma da, olumsuz tutumları değiştirmenin sosyal uyumu artırmak ve kapsayıcı eğitimi teşvik etmek için çok önemli olduğunu savunuyor. Ayrıca başka bir çalışma da; kaynaştırma eğitiminde yeterlilik algısının artırılmasının sosyal uyumu teşvik etmede çok önemli bir faktör olduğunu ortaya koymuştur. Çalışma, kapsayıcı bir eğitim ortamında yetenekleri ne olursa olsun tüm öğrencilerin başarıya ulaşabileceği inancının yaygınlaştırılmasıyla kaynaştırma eğitimine yönelik olumsuz tutumların azaltılabileceğini savunmaktadır (Yılmaz, 2018).

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Normal gelişim gösteren bireylerin, özel gereksinimli bireylere yönelik tutumlarının olumlu olması ve onları diğer insanlar gibi görmeleri, sosyal kabul anlamına gelmektedir (Özyürek, 2016, s. 21-22). Özel gereksinimli öğrencilerin eğitim gereksinimlerinin belirlenmesi, belirlenen gereksinimlerine uygun eğitim ortamlarının ve hizmetlerinin sunulması, onların toplumda bağımsız ve üretken bireyler olarak yer almalarına önemli katkılar sağlamaktadır (Kırcaali İftar, 1998; Şahbaz ve Kalay, 2010). İlkokul dönemindeki özel gereksinimli çocuklar için yaşlılarından kabul görme çok önemlidir. Çünkü akranlarından kabul görmeyen özel gereksinimli öğrencilerin sosyal beceri ve etkileşimlerindeki yetersizliklere bağlı olarak etkinliklere katılımlarında güçlükler yaşadığı, problem davranışlar sergiledikleri, akranlarıyla iletişim kuramadıkları ve benzeri sorunlar yaşadıkları bilinmektedir. Bu durumlarla karşılaşan, özel gereksinimli çocuklar akranlarıyla daha az sosyal etkileşimlere girmekte, daha az sosyal kabul görmekte ve akranlarına göre daha sık reddedilebilmektedirler (Avramidis, 2020; Feldman, Carter, Asmus ve Brock, 2015; Garrote, 2017; Girli ve Atasoy, 2012; Nepi, Fioravanti, Nannini ve Peru, 2015; Pijl ve Frostad, 2010). Böylece bu çocuklar akademik ve sosyal gelişim açısından olumsuz etkilenmektedirler (Baker, Blacher, Crnic ve Edelbrock, 2002; Baydik ve Bakkaloğlu, 2009; Öcal,1999). Bu yüzden bu çocukların güçlü oldukları yönleriyle ön plana çıkarılmaları onların sosyal kabulünü güçlendireceği ve dolaylı olarak akademik başarılarını da etkileyebileceği düşünülmektedir.

Tutumların şekillenmeye başladığı ilkokul kademesinde öğrencilerin özel gereksinimli bireylere yönelik sosyal kabul düzeylerinin belirlenmesi, özel gereksinimli bireylere yönelik sosyal kabullerini artırmaya yönelik çalışmaların yapılmasının bu çocukların topluma kazandırılması için gerekli olduğu düşünülmektedir.

Sonuç olarak, kapsayıcı eğitim, öğrenciler arasında değerlilik algısını artırarak sosyal uyumu teşvik etmede hayati bir rol oynayabilir. Bu, olumlu pekiştirme, güçlü yönlerin ön plana çıkarılması, işbirlikli öğrenme, güvenli ve saygılı bir ortam yaratma ve anlamlı ve ilgili öğrenme deneyimleri sağlama yoluyla başarılabilir. Katılıma öncelik vererek ve tüm öğrencilerin benzersiz güçlerine ve deneyimlerine değer vererek, daha uyumlu ve eşitlikçi bir toplum yaratabiliriz

Kapsayıcı eğitim aynı zamanda tüm öğrenciler için güvenli ve saygılı bir ortam yaratmayı da içerir. Bu, ırkçılık, cinsiyetçilik veya engellilik gibi her türlü ayrımcılık veya önyargıyı aktif olarak ele almayı ve bunlarla mücadele etmeyi içerir. Bir saygı ve anlayış kültürü yaratarak, öğrencilerin kendilerini değerli ve dahil edilmiş hissetme olasılıkları daha yüksektir ve bu da daha büyük bir sosyal uyum duygusuna yol açar. Ek olarak, bu konuları ele alan öğrenciler, gelecekteki yaşamlarında ayrımcılığı yönlendirmek ve ayrımcılığa meydan okumak için daha donanımlı hale gelirler. Kapsayıcı eğitim uygulamalarında ders programları hazırlanırken öğrencilerin farklılıklarının göz önünde bulundurulmasının öğrencilerin sosyal uyumunu kolaylaştıracağı düşünülmektedir. Bu araştırma, kurslar aracılığıyla özsaygıyı, değerlilik algısını yükselterek ve sosyal uyumun sağlanabileceğini gösteren bir çalışma olmuştur. Farklı etkinliklerde ve ders içi çalışmalarda değerlilik algısını kazandıran ve/veya üstün yetenekli, mülteci, tek ebeveynli vb. çocuklarla çalışılacak araştırmaların literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Avramidis, E., Bayliss, P., & Burden, R. (2000). A survey into mainstream teachers' attitudes towards the inclusion of children with special educational needs in the ordinary school in one local education authority. *Educational psychology*, 20(2), 191-211.
- Aykara, A. (2011). Kaynaştırma Eğitimi Sürecindeki Bedensel Engelli Öğrencilerin Sosyal Uyumlarını Etkileyenler Ve Okul Sosyal Hizmeti. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(1), 63-84.
- Baydık, B., & Bakkaloğlu, H. (2009). Alt sosyoekonomik düzeydeki özel gereksinimli olan ve olmayan ilköğretim öğrencilerinin sosyometrik statülerini yordayan değişkenler. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 9(2), 401-447.
- Coşkun, A. E. (2013). Sosyometrinin Doğuşu ve Gelişimi. *İstanbul University Journal of Sociology*, 3(27), 387-414.
- Ergin, D. Y., & Ermeğan, B. (2011, April). Çok kültürlülük ve sosyal uyum. In *2nd International Conference on New Trends in Education and Their Implications* (Vol. 27, No. 29, pp. 1754-1761)
- Eripek, S. (1992). Engelliler ve eğitimleri. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1-2), 79-94.
- Girli, A., & Atasoy, S. (2012). Kaynaştırmaya Yerleştirilen Zihin Yetersizliği Veya Otistik Özellikleri Olan Öğrencilerin Okul Yaşantıları Ve Akranlarıyla İlişkilerine İlişkin Görüşleri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, (32), 16-30.
- İhtiyaroğlu, N. (2014). Okul ikliminin öğretmen etkililiği ve öğrenci okul bağlılığı ile ilişkisinin incelenmesi.
- Kabalci, T. (2008). *Akademik başarının yordayıcısı olarak sınav kaygısı, benlik saygısı ve sosyo-demografik değişkenler* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Kalaycı, A. S. (2021). *Öz beyan performans bilgisinin kamu hizmeti kullanıcılarının güvenilmeye değerlik algısı üzerindeki etkisi: Deneysel bir araştırma* (Master's thesis, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Kırcaali-İftar, G. (1998). Özel gereksinimli bireyler ve özel eğitim. *Özel eğitim içinde*, 1-13.

- Kızılaslan, A., Tuncay, A. A., & Umar, Ç. N. (2021). Kapsayıcı Pedagoji: Özel Gereksinimli Öğrencinin Psikopatolojik Analizi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi, 22(2)*, 517-542.
- Koch, S. (2020). The Importance of Perceptions of Worthiness in Inclusive Education. *Journal of Inclusive Education, 14(3)*, 234-244.
- Özmen, D. (2013). *5-6 yaş grubu çocukların akran ilişkilerinin sosyal problem çözme becerisi açısından incelenmesi* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Özyürek, M. (2000). Tutumlar ve engellilere yönelik tutumların değiştirilmesi. *Karatepe Yayınları, Ankara*.
- Sezen, M. F., & Murat, M. (2018). Ergenlerde akran zorbalığı, internet bağımlılığı ve duygusal zekâ düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *OPUS International Journal of Society Researches, 9(16)*, 160-182.
- Smith, J. (2019). The Benefits of Inclusive Education for Social Cohesion. *Journal of Educational Psychology, 31(2)*, 156-167.
- Sülün, K., & Girli, A. (2016). İlköğretim genel eğitim sınıfı ile özel eğitim sınıfında öğrenim gören kaynaştırma öğrencilerinin sosyal becerilerinin incelenmesi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi, 7(13)*, 1-24.
- Şahbaz, Ü., & Kalay, G. (2010). Okulöncesi eğitimi öğretmen adaylarının kaynaşturmaya ilişkin görüşlerinin belirlenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, (19)*, 116-135.
- Şirin, M. (1993). *Doğal grupların analizinde sosyometrinin rolü* (Master's thesis, Uludağ Üniversitesi).
- Yin, R. K. (2014). *Case study research: Design and methods (applied social research methods)* (p. 312). Thousand Oaks, CA: Sage publications.
- Yılmaz, G. (2018). *Zihinsel engelli öğrencilerin temel becerilerinin geliştirilmesinde drama ile öğretimin uygulanabilirliğin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi* (Doctoral dissertation, Necmettin Erbakan University (Turkey)).